

PROBLEMI HISTORIJE MADŽARSKE KNJIŽEVNOSTI DANAS

Filozofski fakultet Beogradskog univerziteta dobiva danas u Novom Sadu katedru za mađarsku književnost. Počasćen pozivom Beogradskog univerziteta preuzimam ovu katedru s osjećajem da bi bilo u suprotnosti s duhom jugoslavenske revolucije i uvredljivo za samu dušu osnovnih zakona socijalističke Jugoslavije kad bih u vezi s osnivanjem katedre mađarske književnosti hvalio velikodušnost države ili vlade, odnosno naglašavao zahvalnost jugoslavenskih Mađara državi i vladi.

Ono što smo dobili i što dobivamo — kako mi, tako i svaka jugoslavenska zajednica — imamo da zahvalimo ne nekoj vladajućoj naciji, nego činjenici da u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji nema vladajuće nacije.

Ono što smo dobili i što dobivamo imamo da zahvalimo revoluciji koja nije revolucija ovog ili onog naroda Jugoslavije, nego revolucija svijetu nas.

Ta naša revolucija zbrisala je svaku neravnopravnost između naroda Jugoslavije, između nacija i nacionalnih manjina, ne putem dekretima, nego time što je u borbi s paklenim silama i korjenitim preobražajem privrednih odnosa i materijalnih uvjeta života stvorila političku zajednicu čiji smo mi svi odgovorni i solidarni učesnici i stvaralački radnici. Unutar životne i sudbinske zajednice kojoj je ime socijalistička Jugoslavija, stvar, ciljevi i rezultati svakog naroda, dakle i jugoslavenskih Mađara, zajednička su stvar i briga i zajednički zadatci svijetu njih.

Tako i ova katedra mađarske književnosti služi i mora da služi ne samo jugoslavenskim Mađarima nego i zajedničkoj socijalističkoj kulturi Jugoslavije, tj. socijalističkoj kulturi uopće.

Jer nitko i ništa ne može služiti interesima jugoslavenskih Mađara a da samim tim ne služi i zajednici jugoslavenskih naroda, kao što je sve što je za dobro tih naroda ujedno i za dobro jugoslavenskih Mađara. Preduvjet za ostvarenje socijalističke kulture Jugoslavije i plodnog rada na njenom ostvarenju jest kulturno uzdizanje svih naroda i nacionalnih manjina, pa tako i Mađara koji ovdje žive. Bogaćenje i razvoj svakog dijela znači duhovno jačanje cjeline.

Ova katedra mađarske književnosti ispunit će, dakle, pozitivnu ulogu u kulturnom životu jugoslavenskih Mađara samo onda ako bude svojom djelatnošću uspješno doprinisla općem, mnogostranom zajedničkom naporu za ostvarenje socijalističke kulture u Jugoslaviji.

Ali što je zapravo ta socijalistička kultura, čiji činilac treba da bude i ova jugoslavenska katedra mađarske književnosti?

Kad se mora krenuti na naporan, dug put, kad se hoće zadobiti valjane saputnike, štoviše saborce za postizavanje nekog cilja, onda blještava bengalska vatra velikih riječi ništa ne vrijedi. Primarni zadatak, zadatak koji se javlja sam po sebi, jest jasno određivanje cilja. Što je ta socijalistička kultura, koju proglašavam za cilj i ujedno za zajednički i vrhovni kriterij vrijednosti? Je li to neka politička parola, fantom ili stvarnost koja se može definirati?

Pitanje je umjesno.

Kad bi se radilo samo o tome da vam serviram nekakvu definiciju socijalističke kulture! Bilo bi dovoljno da je pozajmim od susjeda. Mogao bih vam odrediti niz takvih definicija iz raznih priručnika proglašanih za znanstvene udžbenike naših najbližih ili daljih susjeda ili pak njihova velikog susjeda. Po njihovim mišljenju stvar je jednostavna: svaki proizvodni sistem, tj. svaki određeni razvojni stupanj proizvodnih snaga odražava se na određeni način u svijesti ljudi; društvene formacije što u toku povi-

jesti slijede jedne za drugima odredjuju kulture koje im odgovaraju. Postoji kultura koja je nadgradnja ropstvu, kultura koja je nadgradnja feudalnom sistemu, na kapitalističkom proizvodnom poretku i, najzad, kultura koja je nadgradnja socijalističkom proizvodnom sistemu na osnovu ekspropriacije ekspropriatora. Socijalistička kultura, dakle, nužno nastaje kao nadgradnja socijalističke proizvodnje. I budući da je u dosadašnjoj povijesti čovječanstva socijalistički proizvodni sistem najrazvijenija i najnaprednija društvena formacija, to je i njegova duhovna nadgradnja, njegov odraz u svijesti ljudi, njegova kultura, socijalistička kultura, viša kultura nego sve dosadašnje kulture, ona je kultura najvišeg reda. I tačka, Kolumbo je morao tražiti svoj cilj po nepoznatom otvorenom moru; mi, današnji ljudi koji želimo otkriti socijalističku kulturu ne moramo više lutati; naša galija ima svoj gotovi vojni red i luku gdje može sigurno baciti sidro i dobiti gotovo ono što traži — ne treba više da osvaja, nego samo da prihvaća, da pružava model socijalističke kulture.

I opet, i gotovo definitivno, tačka. Kao da najdubokosežnja ekonomski i politički revolucija automatski donosi sa sobom i revolucionarni preobražaj, štoviše, preporod ljudske svijesti i čovjekove moralne i estetske senzibilitnosti. Kao da pobjeda i veličina postignutih rezultata ponovo izvrću prvobitni kiliastički revolucionarni zahtjev i htijenje, i čine ih bojažljivo uskogrudnima: bilo je povijesti, ali je odsad više nema! Kao da bi i koji rezultat ikad mogao biti proglašen konačnim, definitivno postignutim ciljem ili bar normativnim modelom svih budućih događaja i rezultata!

Ne, nemamo pravo da budemo skromni, tako skromni pa da, danas, ograničimo definiciju socijalističke kulture na ikoji današnji model.

I zato me ne navodi skromnost, nego upravo dužna neskrornost da kažem: ne znam kakve će nove sadržaje, oblike, kakve nove vrednosti, konflikte i probleme revelirati ono što mi danas, u pomnjanju boljeg naziva, označavamo kao cilj našeg htijenja, naše borbe i naše čovječnosti koja hoće da bude. Ne vjerujem da to danas ikko može znati. S time je tako, kao i sa umjetnošću: kad se rodi neko novo veliko djelo, kada se pojavi pred nama ono je uvijek iznenađenje i ono obara teoretske norme i proračune postavljene na temelju dotadašnjih djela.

Tko, dakle neće da se zadovolji sitnišem ispraznih riječi ili krivotvorenim zlatom takvih nazoviznansvenih tvrdjenja diktiranih taktičkim potrebama trenutnih političkih i državnih interesa, mora priznati da iako se čovječanstvo već pomaknulo od zooloških životnih uvjeta prema čovjekovoj emancipaciji, mi se ipak još nalazimo samo na putu. Jest, naše karavele još uvijek lutaju i te kako olujnim, divljim vodama što vrve opasnim nemanimama. Pa čak se i kanibalizam promijenila više tehnika i forma nego praksa. Još uvijek znamo samo što smo najzad uspjeli ostaviti iza sebe i što moramo ostaviti što dalje iza sebe.

Ipak, to znamo. A to je dostignuće koje ne treba podcijenjivati. Jer to znamo ne samo logički nego i stranim znanjem čovjeka koga je njegov doživljaj zajedničke ljudske sudbine preobrazio i koga njegova na hiljadugodišnju povijest i kulturu odgojena moralna i estetska senzibilitnost prisiljava na revolt. Socijalizam bi bio samo pitanje ekonomske svrsishodnosti kad ne bi znao revolt protiv svake vlasti koja čini život lažnim, protiv svega što stavlja dogmu iznad života koji uvijek iznenađuje novostu,

— kad ne bi znao revolt protiv svega što čovjeka osakaćuje, čini uskim, drži u ropstvu rasnih vjerskih i nacionalnih sujevjerja i otudjuje od drugog čovjeka, protiv svega što stvara jaz između ideje i stvarnosti, između ljepote i svakaidsnje realnosti, između istine i prakse, politike i morala, djela i uvjerenja, riječi i misli.

Pitanje je, dakle — pitanje od čijeg ispravnog rješenja ovisi opravdanost postojanja ove katedre: što moramo staviti sebi za neposredan cilj, kako moramo raditi, kakve metode primijeniti da bi ova katedra mađarske književnosti uspješno sudjelovala u velikom zajedničkom naporu naroda Jugoslavije i Mađara u Jugoslaviji za socijalističku kulturu?

Netko bi mogao primjetiti da kompliciram stvar. Jer svrha je ove katedre jasno određena njenim nazivom, i ja na njoj nemam drugog zadatka nego da po svome najboljem znanju predajem mađarsku književnost.

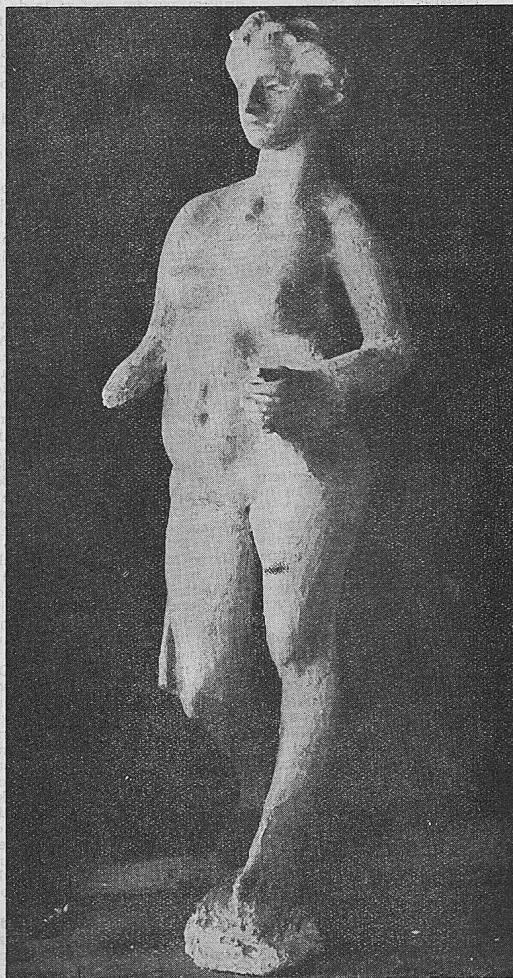
Ta bi primjedba djelovala uvjerljivo. Ali samo dotle dok ne bismo uvidjeli da je suvišna jer, naravno, i ja smatram to zadatkom ove katedre. Samo što ne gubim iz vida pitanje: kako, kakvim metodama i iz kakve perspektive treba da prikazujem mađarsku književnost da bih to činio zaista dobro, da bih to činio po svom najboljem znanju? Kako da prikazem sve vrijednosti mađarske književnosti ako hoću da to prikazivanje, koje je u isti mah neminovno i ocjenjivanje, bude u skladu s onim mojim znanjem koje je postalo moje, naše najbolje znanje upravo u školi slobodnog duha jugoslavenske revolucije što raskida sa svim kočenjima tradicija i skamenjenim autoritetima.

Nekad, u vrijeme kad je trajalo dane i sedmice dok su vijesti o nekim događajima stizale iz jedne zemlje u drugu isi čak s jednog kontinenta na drugi, Goethe, — isti onaj Goethe koji se inače strasno zanima za riznice tada jedva poznatih nacionalnih književnosti — uočio je problem nacionalne ograničenosti literature i nesuvremenosti nacionalnih ograda.

„Nacionalna literatura“ — kaže on 1827. godine Eckermannu — „ne znači sada mnogo, na redu je epoha svjetske literature i svatko mora sada nastojati da vrata dolazak te epohe.“

Otkako je Goethe to izjavio, vremenska udaljenost međusobnog saopćavanja i saobraćaja gotovo je nestala tehnički, odnosno može se svesti na sve manji broj sati. Nikad nacionalne ograde nisu bile toliko anakronistične, suprotnost između realno moguće ljudske stvarnosti i neograničenog duhovnog zračenja s jedne strane i iz političkih razloga prisilno održavanja uskih okvira s druge strane tako bezumno ne savremena, kao što je to danas. Znamo na minute tačno izračunati interplanetarne vozne redove, ali moralo, što se tiče odnosa među narodima dakle među ljudima, ne umijemo se uzdići iznad mentaliteta čovjeka kamenog doba. Po svojim mogućnostima — građani Kosmopolisa, a istodobno, ustvari stanovnici spilja pod vlašću fetiša: eto, to smo mi. Narodi i pojedinci pribijaju se kroz čarobni krug ne samo u svojoj težnji, snagom misli i umjetničkim stvaranjem, nego i u revolucionarnim akcijama, koje je neposredno preobražavaju materijalne uvjete života.

Ako ne čemo da po svojim mislima, mjerilima i pogledima, da sami postanemo anakronizam, da zaglibimo u provincijalnoj ostalosti, moramo nacionalne književnosti, dakle i mađarsku književnost, prikazivati i ocjenjivati iz perspektive onih velikih nadnacionalnih odnosa i njihova međusobnog djelovanja koje je Goethe označio pojmom jedinstvene svjetske književnosti.

matija vuković

akt

iz toga, međutim, iz prihvaćanja perspektive svjetske književnosti kao polazne točke, slijedi niz konzekvencija i problema, koje treba riješiti.

Perspektiva svjetske književnosti — koja je ujedno i kriterij — već sama po sebi unaprijed onemogućava da se mađarska književnost stavi u službu takozvanog rodoljubnog duha, koji je negacija duha i ljudskog razuma uopće. „Najčistiji, najoriginalniji i najzanamljiviji jezik u Evropi jest mađarski jezik... Tome bih dodao da je on po svome podrijetlu vjerovatno i najstariji... Mađarski seljak je tako mirna, plastična, jasna i privlačna pojava, kakvu ne nalazimo među ostalim seljacima svijeta.“ Ti su citati uzeti nasumce iz knjige „Za mađarstvo“ od Jenőa Rákossija, ali mogle bi se navesti stotine i hiljade sličnih rečenica iz udžbenika mađarske književnosti za osnovne, srednje i visoke škole nekadašnje Mađarske, rečenice u kojima je nekritično šovinističko ludilo zdravica, uvodnih članaka i svečanih govora u slavu hiljadugodišnje Mađarske došlo do paroksizma.

Takvi groteskni simptomi nacionalne megalomanije bili su, naravno, mnogo, mnogo više u vezi s tadašnjom podjelom mađarskog zemljoposjeda i s politikom gospodara tadašnje Mađarske prema nacionalnim manjinama, nego s literaturom i literarnim pravcima. To je činjenica. Ali nije manje činjenica, da je taj stil, to prošireno plemičko varmeđijskog aksioma vrsti „extra Hungariam non est vita“ na sve pojave mađarskog života, dakle i na mađarsku književnost i na metode njenog prikazivanja i tumačenja, zavladao kao obavezna manira udžbeničke povijesti književnosti, biografijama pjesnika i monografijama. Uz provincijalni kult „lijepe“ fraze, nacionalno samobožavanje i sve

njegove mračne, protokulturne konzekvencije. I očuvale se ne samo za vrijeme milenijske velikomadžarske opojnosti i ne samo početkom XX. stoljeća.

Univerzitetske, visokoškolske, sredioškolske i pučkoškolske katedre, udžbenici i štampa, svi zajedno i posebno posebno interpretirali su djela mađarske književnosti tako, da bi se ona mogla upregnuti u službu takozvanih rodoljubnih nacionalnih ciljeva; sve je trebalo da dokaže takozvanu mađarsku kulturnu superiornost, da opravda mađarsku suptremaciju, da služi mitu kojim je gospodarska Mađarska glorificirala samu sebe. Sve su prilike bile dobre da se najsjajnija imena mađarske literature jednako kao i njeni trećerazredni poslenici iskoriste u „odgojne“ svrhe. Historičari književnosti u svojim prikazima iskorisćuju za veličanje dinastične lojalnosti i nacionalnih vrline kako satirički ep iz XVIII. stoljeća „Bilježnik iz Peleška“, tako i dramu „Ban Bánk“ od Jozsefa Katone. U vezi s „Bilježnikom iz Peleška“ i njegovim autorom Józsefom Gvadányijem, Albert Kardos, inače zaslužni povijesničar književnosti, piše ovakve rečenice: „... od sjaja slave, koju je mađarski narod stekao svojom vjernošću habsburškom domu i svojim herojskim borbama za Habsburgove, past će sigurno po koja svjetla zraka i na njegovo (Gvadányijevu) glavu...“ Zsolt Beöthy pak, govoreći o Banu Bánku, ne propušta da spomenje mađarsku dušu koja se razlikuje od svake druge ljudske duše: „... Bánk izražava tragičnu borbu čitave mađarske duše“ i ta mađarska duša ima, prema Beöthyju, jednu vječnu tragediju: „vječna tragedija mađarske duše je tragika koja je gonil u razdvojenost između njene vjernosti kralju i ljube ljubavi prema vlastitoj rasi.“

(nastavak na šestoj strani).

(nastavak sa pete strane)

Ti nasumce navedeni primjeri dovoljno pokazuju da zadatak — prikazati mađarsku književnost — nije tako jednostavan kako se čini. Navedeni primjeri očaju da su književne vrednote koje hoćemo izditi iz struje vremena, pokopane pod debelim naslagama laži. Toliko pokopane, da ono što se naziva povijest književnosti prekriva samu književnost, tj. estetsku — pa i etičku — stvarnost pisanih djela. Stvarnost! To je ono što je najteže pristupačno. Da bi stvarnost postala vidljiva, da bi se mogla poznati, treba je odvojiti, osloboditi od njenih svećenika, koji su oko nje stvorili neko lažno javno mnijenje, gomilu lažnih asocijacija, osjećaja i predrasuda. Da bi mi, o ljepota i emocija koja nadahnjuju stvaraoce dječičanski uskrslene i djelovale sa svom svojom izvornom neposrednošću, traže ih čistiti od muzealne prebave povijesti književnosti i od taloga tradici-onalnih laži.

Ali, je li taj zadatak s obzirom na mađarsku književnost: još uvijek, još i danas neizvršen? Je li opravdana koncepcija da posebnim udio u izvršenju tog zadatka pripada upravo nama, Mađarima u Jugoslaviji, koji smo odgojeni i koji se odgajamo na duhu jugoslavenske socijalističke revolucije?

U vezi s time moglo bi se javiti pitanje kakvog smisla ima danas, godine 1959., uopće govoriti o bojnim pokličima nekog Svabe Jenóa Rákosiija, koji je postao ideolog velikomađarskog šovinizma s parolom o trideset milijuna Mađara i Jenó Rákosiiju sličnih i kao i on davno istrunulih nekadašnjih sveto-stjepanskih viteзова Istvána Tisze, o kojima je već mladi Andrej Ady počeo ovim stoljećem pisao: „Užasno urlaju zvijeri nekulture u mađarskoj pustini!“? Gospodsko Mađarska Kálmána i Istvána Tisze temeljito je i odavno pokopana, čemu je onda danas uopće i citirati te, pod izlikom povijesti književnosti napisane, crno-žute i crveno-bijelo-zelene fraze, koje su za davno prošle vladavine davno prošlih faraona ionako samo služile kao dekorativna svečana crkvena ili ciganska muzika?

Smisao Goetheova bolnog izdavanja „Weh dir, dass du ein Enkel bist!“ — „Jao tebi što si unuk!“ mogao bi se protumačiti tako da je lakše prokupati prošlost nego njenu glupost, grijehe i otrovnu noc. Na novoj pozornici povijesti prošlost u stotinu i hiljadu oblika igra ulogu duha, koji se pojavljuje u najrazličitijim prerušenjima, ali često i u svom primitivnom brutalnom obliku.

Čak i kod tako učenog humanističkog pjesnika, kao što je to bio Mihály Babits, znala se javiti ta okorjela uporna svet mađarske duše i mađarskog mita, taj, u krajnjem konzekvenciji, duh mađarskog globusa. Ta ga je avet, kao kad se hoće našaliti s njime, katkad navodila na gotovo komične zablude, kao na primjer kada u svojoj studiji „Mađarska književnost“ pronalazi najvažniji izraz mađarskog karaktera u pjesniku grofu Nikoli Zrinskom, koji je bio dušom i tijelom potomak jedne od najstarijih obitelji hrvatskog visokog plemstva i koji je, premda je bio najveći mađarski pjesnik svoga vremena, bio ujedno svijestan toga da je Hrvat, kako je sam rekao: „Ego mihi conscius aliter sum, et enim non degenerem me Croatam et quidem Zrinium esse scio.“

(Nikola Zrinski u pismu zagrebačkom podžupanu Ivanu Ručiću, koje pismo je prvi put objavljeno u „Törtenek és régészeti füzetek II. 1863. Győr, str. 198.)

Ili kad Babits u istoj studiji tvrdi o velikom južno-slavenskom humanističkom pjesniku Renaissance, Ivanu Česničkom, koji je pisao lainski i nazivao se Janusom Pannoniusom ne zato što bi bio Mađar, nego jer je tada i Slavonija bila označena kao Pannonia — („Pars ea Pannonia, quae nunc Slavonia fertur“ piše Janus Pannonius u svom epigramu o Slavoniji) — da je Pannonius „unio enage mađarske rase u svjetsku književnost“. Nacionalni i rasni mit, tj. „naša mađarska duša“ kako je Babits zove, služi mu

drugom zgodom opet za to da tu „našu mađarsku dušu“ identificira s konzervativizmom, koji on samovoljno ubraja među čista mađarska svojstva nasuprot revolucionarnosti kao manje čistom mađarskom svojstvu.

Taj pasus kod Babitsa glasi doslovno:

„Možda je s time u vezi da su veliki predstavnici trijeznosti u mađarskoj književnosti većinom književnici najčistije mađarske rase (Arany, Deák); predstavnici, vatre od slame, proističu iz manje čiste mađarske rase (Petöfi, Kossuth).“

U svojoj pravoj domeni, u lirici, Mihály Babits, veliki umjetnik jezika, nikad nije postao žrtva sličnog duhovnog pomračenja. Ali ono što je kod njega samo zabuna i trenutna zabluda postaje pod rukom profesionalnih nacionalnih ideologa i službenih tumača književnosti fatalni sistem. Duh „rodoljubne“ mađarske književnosti iz doba Kálmána i Istvána Tisze nije samo preživio mile-nijsku sveto-stjepansku Veliku Mađarsku, nego je i nosio u sebi klice neobuzdane, divlje, agresivne nacionalističke mistike, koju je on antipirao i pripremao i koja je poslije sloma, što je slijedilo nakon Prvog svjetskog rata i kratkotrajnog revolucionarnog intermeca, postala dominantna ideologija Horthyjeva vremena, bijelog terora, takozvanog kršćanskog mađarskog kursa, a zatim i mađarskog fašizma. Od ideala Gyule Pekára o nekoj analfabetski zamišljenoj turanskoj prazajednici Mađara: od „mađarske duše“ grofa Kuna Klebelsberga, koja prema njemu čezne za jakim i svjesnim neonacionalizmom“ i u znaku koje on interpretira velike mađarske klasike, predstavnike najčistijih ljudskih misli; od duhovne znamenitosti povijesničara vrsti Gyule Szekfi, pseudoznanosti koja žonglira s frazama kao „vječni mađarski duh“, „mađarskije mađarstvo“, „mađarska zajednica“, „svijest o mađarskom pozivu“, „nesavladiva želja svakog sina zemlje za potpunim poštoviećenjem s nacionalnim duhom;“ od kategorija vrijednosti vrsti „dubokog Mađara“ i „razrijeđenog Mađara“ — od svijui njih vodi ravan put natrag do nazdravičarske literarne frazeologije milenijske, takozvane liberalne mađarske ere, i ravan put naprijed, onamo, gdje su se nacionalna misao i glorificiranje velikomađarskog carstva izrodili u obranu rase, a obrana rase u apologiju teorija — i u praksu agresivnog rasnog kanibalizma.

Ima nešto uzvišeno i ohrabrujuće u tome što je pored tumačenja, zahtjeva i smjernica svih tih takozvanih povijesničara književnosti, usred čitave te nacionalne fantazmagorije, niz mađarskih pjesnika, pisaca i esejista znao i htio nastaviti svoj stvaralački rad ne slušajući druge upute doli one jedine po kojoj se umjetnik razlikuje od avatarskih zanatlija pisane riječi, tj. slušajući diktat vlastite autonomne individualnosti, unutarnji imperativ vlastite subjektivne ljudskosti. Medjutim, ako László Bóka, koji prema vlastitim riječima „dosljedno promatra povijest naše književnosti sa gledišta radnog naroda i prikazuje je po metodama marksizma-lenjinizma“, tvrđi da u literaturi Horthyjeva doba da se „povijest naše književnosti može veoma ponositi time što je ostala čista od fašističke zaraze“, onda moramo konstatirati da se ta dijagnoza rodila više iz lijepe želje nego iz objektivne analize. Ne samo pisca povijesti književnosti, ali prije svega baš njega, prisiljava na vrlo poučnu i upravo za sadašnjost plodnu spoznaju zaprepašujuća činjenica, da počevši od dvadesetih godina, iz djela neosporno pozvanih, iskrenih i velikih predstavnika mađarske književnosti, pripadnika kako starijih tako i mlađih generacija i te kako izbijaju poneki neizmjenjivi simptomi infektivnog utjecaja obrane rase i zagušljive „neonacionalističke“ fašističke atmosfere.

Ideološki odgoj koji je trajao od Nagodbe s Habsburgovcima neizlječivo je zarazio čitava pokoljenja mahnitnošću gotovo metafizičke ideje Mađarske Svete Krune od Karpata do Jadrana.

Taj je odgoj stvorio u trianonskoj Mađarskoj posebnu receptivnost za fašističku propagandu, koja je apelirala upravo na atavističke nacionalne mitove.

Bilo je doduše ljudi koji su, gledajući u budućnost sa čisto mađarskog nadnacionalističkog gledišta, jasno uočili užase propasti i pustošenja, kojima je ostva renje germanskog životnog protora i koncepcije germanskog novog poretka prijetilo mađarskom narodu i mađarskim kulturnim vrednotama. Ali protiv kulta što ga je njemački fašizam pravio od drevnih njemačkih nagona, od zova njemačke krvi, od mita rasne čistoće i naroda, protiv toga njemačkog obožavanja svega iracionalnoga, čak se ni takvi ljudi nisu borili svijetlim argumentima razuma, nego protumitom koji već i svojim ideološkim rječnikom odaje kontaminaciju njemačkog fašizma. Oni su zauzeli stav protiv grada, protiv internacionalističkog, kozmopolitškog, rasno tudjeg grada a u obranu drevne mađarske rase, naroda sela, seljaka, mađarske krvi, mađarske krvne zajednice, mađarskog poziva i posebnih putova i istine mađarske sudbine.

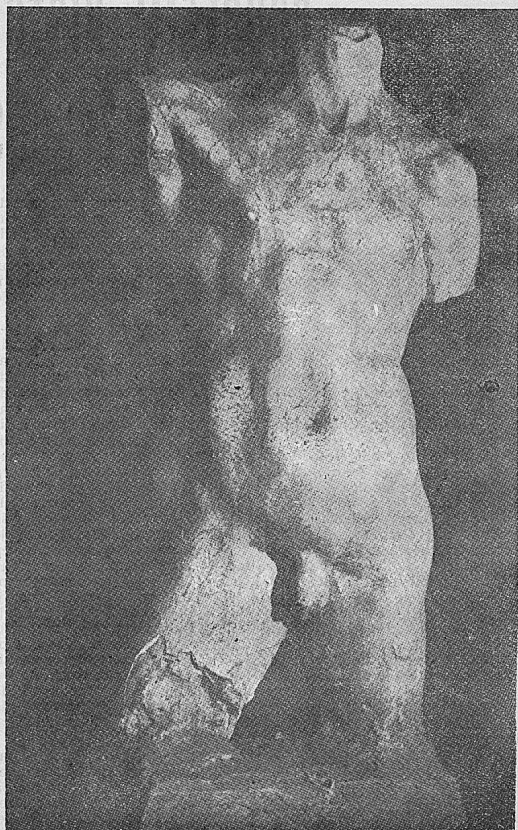
Vrlo je rijedak bio onakav elementarni i potpuni imunitet protiv utjecaja fašizma, kakav se ispoljio u tragično velikom i tada od svih krivo shvaćenom pjesničkom djelu Attila Józsefa. Gotovo bi se moglo postaviti pravilo da je u literaturi tadašnje Mađarske samo mala grupa pisaca, koji su bili naoružani ideologijom marksizma i koji su vjerovali u revolucionarni poziv međunarodnog proletarijata znala potpuno sačuvati svoj intelektualni imunitet. Samo se o njima može kazati, da se njihova gorka i odlučna ideina i moralna svjetlost ni na trenutak nije pomutila, ni onda kada se činilo da savez s njemačkim fašizmom vraća fašističkoj Mađarskoj granice nekadašnje Velike Mađarske, i kad su čak inače odlični, s pravom glasoviti mađarski književnici, nastavljači hu manih tradicija, manje više aktivno sudjelovali u tom nacionalističkom zanosu.

Iz tih mojih razlaganja bit će već jasno, da je literatura nešto bitno drugo i više nego zbirni popis dobro ili vanredno dobro uspjelih osenarnija naročito talentiranih ljudi.

Literatura probudi u nama strano zanimanje upravo zbog toga što se, na paradoksalan način, u svakom doista literarnom djelu radi o nečemu drugom i nečemu višem nego samo o „literaturi“, tj. o zanatskoj virtuoznosti pisanja. Već i sama moja razlaganja su primjer za to. Jer govoreći o povijesti mađarske književnosti i ukazujući na njene probleme, nisam mogao govoriti samo o povijesti književnosti. Ne zato što ne bih htio govoriti samo o njoj, nego zato što neovisno od subjektivnih intencija književnih stvaralaca literatura i njena povijest sadrže ujedno i povijest historijske epohe i društava, sukoba politike i nazora na svijet, borba i stremljenja, strasti i patnja društvenih klasa.

Jedno od velikih otkrića filozofije povijesti novoga vijeka jest otkriće da čovjek ima samo jednu jedinstvenu povijest. On nema posebnu autonomnu vjersku i estetsku povijest, a posebnu društvenu povijest, a posebnu ekonomsku i političku povijest.

Marksistička filozofija povijesti ne zaustavlja se kod spoznaje jedne i jedinstvene ljudske povijesti, nego otkriva i njenu tajnu, naime da uvjeti čovjekova društvenog bivstvovanja određuju i čovjekov svijest, ono što zovemo duhovnim životom neke epohe. Ali veličanstvena perspektiva marksističke spoznaje jest upravo to, da se ona ne zaustavlja kod te tvrdnje, već ide dalje, prodire dublje, otkriva da svijest određena društvenim bivstvovanjem nije samo produkt, nego je u isti mah i produktivna snaga koja oblikuje povijest, da nije samo poslušno čedo svoga roditelja, nego zna biti i vrlo zločesto dijete, buntovan titan koji nanovo stvara ili hoće nanovo da stvori zemlju iz koje je uzet, pa upravo u toj borbi nanovo stvara i samog sebe razvijajući dalje onu moral-

matija vuković

torzo

nu i estetsku senzibilnost čovjeka koje su međusobno neodvojive. Mađarska književnost doista ne oskudijeva u takvoj „zločestoj djeci“, neposlusnim inicijatorima titanskih namjera. Upravo zato ne možemo prihvatiti kao principijelan smjer interpretiranja historije mađarske književnosti ono što László Bóka u svojoj povijesti mađarske književnosti, objavljenoj godine 1957., proglašava za principijelan smjer, naime tvrdnju Györgya Lukácsa: „Naša književnost je refleks borbe mađarskog naroda za slobodu, nezavisnost i sreću.“ Ne možemo prihvatiti ni uputu, koju Bóka dodaje toj tvrdnji, tj. da „moramo istraživati i interpretirati sve epohe naše književnosti dovodeći ih u vezu s našom sadašnjošću.“

Kao što je općepoznato Jugoslavija je jedina socijalistička zemlja u kojoj pospavljanje i rješavanje problema naučnog istraživanja i umjetničkog stvaranja i ocjenjivanja nisu zadatak partije i države, nego samih učenjaka i umjetnika. Jedino je dakle Jugoslavenska univerzitetska katedra mađarske književnosti u iznimnom položaju da može kritički i prema pravoj vrijednosti ocijeniti životno djelo i djelatnost Györgya Lukácsa, neovisno od taktičkih i propagandističkih potreba dnevne politike koje se mijenjaju. Namjera mi je da u toku svojih budućih predavanja uzmem i to u razmatranje.

Ovaj put sam citirao Györgya Lukácsa samo zato što je on, 1949. g., u vrijeme kad je rekao o mađarskoj književnosti da je ona „refleks“ borbe mađarskog naroda za slobodu, nezavisnost i sreću — i time nehotice do zadržavajući primjer za to kako izgleda i kako vodi u praksi ako „našu književnost istražujemo i interpretiramo dovodeći je u vezu s našom sadašnjošću“ — bio novonimenovani predsjednik Mađarskog društva historije književnosti i kao takav svojom teorijom „refleksa“ predavao dalje jedno autoritativno službeno shvaćanje, jednu direktivu, koja pod imenom partijnosti i marksističko-lenjinističkog gledanja na književnost

važi sve do danas kao zakon i primjenjuje se i u najnovijim radovima mađarske historije književnosti.

Nipošto ne namjeravam osporavati da su oni koji se trude da napišu novu povijest mađarske književnosti već i dosad, u relativno kratko vrijeme, postigli značajne rezultate. Ne samo svojim istraživačkim radovima velikog obima i brojnim savjesnim novim izdanjima tekstova velikih mađarskih književnih djela, nego naročito time što su neumorno razotkrivali i razotkrivaju koliko su nekadašnje službene historije mađarske književnosti svojim načinom prikazivanja, interpretiranja i ocjenjivanja pojedinih epoha, ličnosti i djela bile medij apologete grofovске, reakcionarne, clerikalne, šovinističke i, na kraju, fašističke Mađarske, a kako malo medij poznavanja pravih estetskih vrednota i duha mađarske književnosti i velikih književnih djela. U toj poraznoj kritici službene historije književnosti nekadašnje Mađarske današnji borbeni mađarski povijesničari književnosti mogu se pozvati kao na svoje preteče na impozantan niz kritičara, estetičara, historičara književnosti, mađarskih kulturnih radika širokog horizonta svjetske književnosti od Pála Gyulajia i Jenóa Péterfyja do Frigyesa Riedla i Antala Szerba. Iako su se ti veliki prethodnici po svojim gledištima bitno razlikovali kako od današnjih povijesničara književnosti tako i medju sobom, ipak su bili složni u tome, da provincialne fraze lažne nacionalne romantike ni bilo kakve zvučne i osjećajne deklaracije ne mogu nadoknaditi pomanjkanje čistoće i oštine misli.

Ti prethodnici prekinuli su sa utilitarističkim shvaćanjem službene historije književnosti: svoje istine nisu prilagodjivali onome što se nazivalo zapovijedu patriotskih interesa, patriotskog odgoja i patriotskog duha, a što je u praksi zapravo bilo samo zahtjev da povijesničari književnosti, poput historičara, služe interesima, ideologiji i legendama one Mađarske, čiji je nacionalni-

zam učinio naročito agresivnim — i anarhističkim savez crkvenog i svjetovnog feudalnog velnejsedja s kapitalom. I tada je zadaća, „direktivna“ — samo sa suprotnim znakom — glasila da treba sve epohe naše književnosti istražiti i interpretirati u odnosu prema sadašnjosti, u okvirima koje propisuju interesi sadašnjosti.

Ti prethodnici, ti kritičari koji nisu promatrali i ocjenjivali mađarsku književnost u duhu takva političkog utilitarizma, nisu bili marksisti. Oni su se mogli u mnogo čemu prevariti, i katkad su se veoma varali. Ali i te su zablude bile neotudjive duh njihove individualnosti, kao i sve što su pisali i učili. Bili su iskreni. Bez njihovih zabuda nedostajao bi čak i njihovim istinama privlačni čar individualnoga. Oni nisu bili marksisti, ali, bili oni sljedbenici Maucayoulova, Taimova ili Diltheyove škole, suprotstavljali su se svakom pragmatizmu što ih je htio prisiliti da stave svoje nazore o povijesti književnosti i svoje estetske ocjene neposredno u službu političkih ciljeva i vladajućeg duha tadašnje mađarske države. I upravo tim svojim nonkonformističkim kritičizmom i nonkonformističkim intelektualnim poštenjem postali su pioniri i s gledišta onih duha, koji je revolucionarni duh Marxa i Lenjina i svagdašnji revolucionarni duh istine.

Svagdašnji revolucionarni duh istine: današnja „marksističko-lenjinstička partijska“ mađarska povijest književnosti, na paradoksalan način, upravo s tog gledišta zaostaje za svojim nemarksističkim, ali nonkonformističkim velikim gradjanskim pretečama.

Budući da sam spomenuo Marxovo ime, dopustite da citiram kratku rečenicu iz jednog pisma koje je mladi Marx pisao ocu. Ove riječi sadržavaju, uvjeren sam, kritiku svih desničarskih i ljevičarskih programatskih — mogao bih reći i pragmatičkih — gledanja na historiju književnosti i estetiku i kritiku mišljenja dirigiranih od crkvenih ili političkih sinoda, papa i bilo kakvih viših foruma. Štoviše, ove riječi sadrže u

sebi jedinu moguću zaista revolucionarnu estetiku, koja jedva da ima lišta zajedničko s onom koju obično nazivaju marksističko-lenjinstičkom partijskom naučnom estetikom. Ova rečenica svojim žarom i time, kako je mladenački i titanski smiono koncipirana i titanski pretjerana, otvara perspektive velikog, pravog velikog revolucionarnog, i velikog — prvog velikog moralnog ranga i zadaća pjesništva i estetike. Rečenica glasi:

„Da bi se čovječanstvo riješilo svojih grijeha, treba samo da ih nazove pravim imenom.“
Trebalo je, dakle, „samo“ je ono najteže. To „samo“ to je onaj veliki dramatski motiv duhovne povijesti čovječanstva. To „samo“ zahtjeva od mene hrabrost da stoju misao mislim do kraja, da bogove, kad ih vidim kao djavle, nazovem djavlima i da se onaj gdje se za sve znade službeno, gotovo rješenje, usudim otkriti probleme, izgovoriti ih i nazvati ih njihovim pravim imenom. Bez toga „samo“ ni jedna misao nije elementarna, nije važna i nije stvaralačka volja, dakle i nije misao, nego pitoma dresirana domaća životinja, ljepota nije manifestacija intenziteta emocije i doživljaja, dakle nije ljepota, nego slabost profesorskih dogma, dosadnih udžbenika i mrtvih pravila. To „samo“ je ono za što su heretici pogibali na lomači, za što su pjesnici makar i „u mucu i ništa ne očekujući“ htjeli i umjeli pjevati, za što je trebalo imati strast najvećih mislilaca, mislilaca koji ne poštuju „sveta imena“ nego traže i izgovaraju pravo ime stvari. To „samo“ je ono zbog čega misao i ljepota svagda djeluju kao uzbudljivo iznenađenje neke eruptivne iskrenosti. A to „samo“ je nemoguće kod dirigiranog duhovnog rada koji je u perjen baš protiv takvih iznenađenja i koji sam isključuje svako iznenađenje, i kod onakvih žalosnih istraživača, kojima se u naprijed, prije nego se late posla, propisuje, od čega moraju polaziti i kojima se određuje onaj Rim kome svi putovi mora da vode, ako nisu stramputice.

Kada spomenuta Bókina povijest mađarske književnosti objavljena 1957. godine, uči o latinskim kronikama iz XII—XIV. vijeka koja su na kraljevskom dvoru feudalne Mađarske pisali autori koji su bili isključivo svećenicima i koji, kao i čitav feudalni srednji vijek, ne poznaju pojam duhovine, kada, dakle, ta Povijest uči da se u tim kronikama „naslušao je ljubav za mađarsku domovinu, za mađarsku zemlju“, i spominje „patriotizam kronika“.

Kada ona karakterizira našu književnost XVI. vijeka kao „duboko rodoljubivu književnost“, kada pri ocjenjivanju pjesničkih djela Balassija i Zrinskoga ta povijest književnosti ukazuje na „slavu mađarskog oružja“ i „slavu borbe mađarske prošlosti“, kada u svesku studija istog László Bóka „Od jučer do danas“, objavljenom godine 1958., citamo da u romanu „Sinovi čovjeka kome je srce od kamena“, Jókai „slika partijski“ i da je taj roman „himna junstvu mađarskog naroda“ i da mu je naročito karakteristika „dijalektička koncepcija osnovne ideje, realistička sigurnost prikazivanja čovjeka i društva junaka romantika borbe za nezavisnost“.

Kada se roman Géze Gárdonyija „Zvijezde od Egera“ hvali zbog toga što je to „roman rodoljubiva mađarskog naroda, njegove čežnje za nezavisnošću i njegova vojničko junstva“ i što govori „o našim slavnim precima“ i dobar je jer mu je dobra ideološka pouka, naime da „na drumu naroda stižu do cilja narodi koji su nadahnuti snažnim rodoljubivim, u kojima gori samopozrtvena želja za nezavisnošću i koji se kreću u pravcu napretka“, i kad, u inače zaista vrlo vrijednoj studiji o jednom zaista velikom mađarskom pjesniku, Gyull Juhász, Bóka citira dva krasna stihla tog pjesnika, napisana u vrijeme Hortyjevog strahovlade, ovaj uzdah:

„Kad će se stišati buka bijede, i kad će nam ritam života biti [duboko muzika?“

pa se odmah on, učitelj književnosti, dakle i estetske senzibilnosti, poziri da prigovori tom upitnom uzdahu pjesnika, kako je to „reakcionaran uzdah“.

Kada pišući o mađarskoj narodnoj poeziji razlaže da „to osjećajno bogatstvo, to savršenstvo forme, ta moralna čistoća... izviru iz srca mađarskog seljaka...“ i da nam se, „sino diže nacionalni ponos: sretni smo i ponosni što znamo da smo jedno s tim narodom“ —

Kada kod tako uglednog i ozbiljnog radnika najnovije povijesne znanosti mađarske književnosti kao što je László Bóka, nailazimo na takve i slične „linjnost“, postaje nam jasno, prvo, da što se tiče književno-historijskog kulta drevne mađarske slave, još uvijek, još i danas važi ono Goetheovo „Weh dir, dass du ein Enkel bist!“, a drugo, da za takvu interpretaciju književnosti nije kriva ova ili ona „marksističko-lenjinstička partijska“ direktiva — te direktive se mijenjaju prema trenutnim političkim potrebama — nego da čak i najrevolucionarnija obavezna direktiva može da vodi samo do barbarskih, nakaradnih i krivičnih, dakle sa liepptom i istinom, tj. sa revolucionarnim duhom i kritičkim jednostavnim ljudskim razumom nespornih rezultata.

Nadam se da me niste krivo shvatili: nije mi bila namjera da polemiziram. Iako mislim da sve, dakle i rad mađarskih historičara književnosti treba gledati kritički, ni pošto ne bih htio osporiti da je i za nas dragocjeno ono što su najnoviji mađarski povijesničari književnosti, među njima i László Bóka i njegovi suradnici, dosad izvršili i što izvršavaju nastojeći da rasvijetle društvenu pozadinu raznih epoha mađarske literature, prekidajući s kultom anegdota stare službene mađarske historije književnosti, prikazujući naše velike književnike iz mađarske i evropske historijske perspektive, razotkrivajući veze između progresivnih mađarskih i evropskih duhovnih strujanja i posvećujući naročitu pažnju revo-

lucionarnim motivima i pokretima koje je reakcionarna mađarska historiografija zamenarila ili krivotvorila i otkevala. Ono što je pozitivno u radu današnjih mađarskih historičara književnosti predstavlja već i danas ozbiljnu pomoć u izvršenju velikog zadatka: prikazati mađarsku književnost tako, da to prikazivanje po svojoj slobodi i duhu, historijskim gledištima i estetskoj receptivnosti bude dostojno u mađarskom jeziku, u mađarskoj riječi živih, individualnih i vjernih reprezentanata ljudskog duha. Da bude dostojno mađarskih pjesnika ljepote, slobode, ljudskog dostojanstva, pjesnika koji su imali hrabrost da izgovore istinitu riječ, pjesnika čiji je glas pobijedio mrak mađuhinskih stoljeća postavši mađarski glas ljudske rasti i plača, čežnje i straha, ljubavi i tuge i onog velikog čudjenja za koje znaju samo pjesnici koji intenzivno žive. Čovjek je potresen kad pomisli koliko ima onih koji su mogli da ne zanijemaju, i koji ne samo da nisu zanijemili, nego su znali pjevati čak i onda kad se svaka riječ morala trijeznoj pameti činiti beznamodno. Protestantski propovjednici ovedeni na galije, pobijedjeni kuruci koji su se skrivali po besputnim šumama jednako kao i onaj čudesan putnik-lutalica, zanesenjak mađarske riječi, Albert Szenci Molnár; gardijski oficiri u Beču zaneseni univerzalnim optimizmom velikih francuskih enciklopedista, pa Batsányi, i Kazinczy koji u Kufsteinu teško okovan izradjuje planove za stvaranje jedne mađarske kulture evropskog značaja, pa Mihály Csokonai Vitéz koji je sanjao Rousseauov san i ginući od sušice i dalje pjevao; Berzensy, stvaralac novih boja zvuka i tragično smionih krila mađarske riječi; za pjesnik koji bi postao besmrtni čak i da je napisao samo onu jednu pjesmu koju sadrži stih: „Az ember faj a földnek“, pjesnik „Starog Ciganina“, Vörösmarty; pa Petőfi, jedan od najvećih i najlučidnijih revolucionarnih pjesnika svijeta koji zrači sjajem svih draži mljesta dosti, i njegov besprimjeran, po ljudskoj dubini i težini riječi dostojan prijatelj, János Arany. A to su samo vrhovi. Pa u samom davnesetom stoljeću Endre Ady, nastavljajući pjesničkih tradicija sve namo do viteza i trubadura Bálinta Balassija pa do Jánosa Vajde. Pa Attila József, Zsigmond Móricz i Miklós Radnóti čiji je leš, leš od njemačkih fašista ubijenog roba, bio ekshumiran i u džepu su mu nadjene na zgužvanu papiru najljepšim metričkim stihovima pisane pjesme o ljubavi, ljepoti i dobroti — sve bogatstvo što ga predstavljaju ta i još mnoga druga imena čiji su se nosioci mađarskom riječju borili da probiju zid gluhoće, gluposti, tuposti mozga, i sve ljepote su, kao i sami narodi, rod po krvi i svaka, upravo svojom posebnom individualnošću još više ističe i rasvijetljava privlačan relief individualnosti druge i svih ostalih. Historiografija nacionalne književnosti koja ne polazi od perspektive svjetske književnosti i ne otvara perspektive svjetske književnosti, dakle perspektive čovječanstva, nije dobra historiografija.

I na kraju, još jedna riječ. Ima nešto simbolički značajno u tome što se jugoslovenska katedra mađarske književnosti inaugurirala ove godine u kojoj slavimo tridesetogodišnjicu jugoslovenske komunističke partije. Toj partiji, našoj partiji, svima onima koji su za nju dali život, koji su se za nju borili i koji se za nju bore, zahvaljujemo što se danas ovdje osniava ova katedra i što možemo tražiti sudjelovanje svih njenih sadašnjih i budućih studenata i saradnika za izvršenje tako lijepog zadatka.

Druga bitna kategorija povijesnog razvika. Ni ta se kategorija ne može primijeniti na sferu književnosti, i baš je to veliki rješivač tajna povijesti, koji se nije osjećao obavezanim da zna odgovor na svako pitanje, Marx, vrlo jasno izrazio u predgovoru „Kritike političke ekonomije“:

„Što se tiče umjetnosti, poznato je da određeni periodi njenoga procvata ne stoje ni u kakvom razmeru s opštim razvitkom društva, pa prema tome ni s materijalnom osnovom društva... Medjutim, teškoća se ne sastoji u tome da se shvati što nam grčka umjetnost i ep još uvek pružaju umjetničko uživanje, i što u izvesnom smislu još uvek važe kao norma i kao nedostizivi uzori.“

Ako je tako — a zaista je tako — ima li utopće smisla pojam povijesti i literature? Zar već sam pojam ne znači, da povijesno literature mumificiramo, degradiramo na muzealni predmet nešto, čega je povlastica da bude vječno živo?

Ta opasnost i te kako postoji. Sve zavisi od toga da li smo ispravno shvatili zadatak povijesti literature, rekao bih posebno moć književnog djela. Moć književnog djela kojom izdiže i spavasa iz beskrajnog groblja trenutaka prolaznu emociju jednog prolaznog bica, pisca, te je pretvara u trajnu sadašnjost — služeći baš time i kao rječita dokumentacija jedne epohe, dokumentacija protuslovlja čitavog jednog društva. „Čovjek sam koga sudbina, život, godine i dan i bole do korijena srca“ — time Endre Ady nije definirao samo ponore vlastite lirike. Svako pjesničko djelo revidira i onaj svijet, godine i dane u kojima je pjesnik, njegov autor, živio i prema kojima je zauzeo ovakav ili onakav stav.

Pomoćno sredstvo te revidiranje je ono što nazivamo historijom književnosti.

„Pedagoški se zadatak ne sastoji u tome da se svijest takozvanog obrazovanog čovjeka napuni mnoštvom imena i datuma, nego u tome da se u čovjeku probudi ljubav za ljepotu, onu ljepotu, koja nije nekakav historijski refleksi, nego jedno od najsigurnijih ispoljavanja ljudsoga, revolucionarni poticaj za unutar-nje bogaćenje čovjekova života, za istančavanje prijemljivosti njegovih osjeta i koja upravo zbog toga stalno buđi i potencira njegove estetske i moralne zahtjeve prema životu.“

Ne tražimo u prošlosti svoju ideologiju, ona ne može biti kriterij vrednota prošlosti. Naša ideologija, obogaćena bogatstvom prošlosti, hoće da preobrazi našu sliku budućnosti, a ne prošlost.

Ono što je lijepo, što je mađarski, engleski, srpski, hrvatski, ruski, francuski, kineski lijepo — sve ljepote su, kao i sami narodi, rod po krvi i svaka, upravo svojom posebnom individualnošću još više ističe i rasvijetljava privlačan relief individualnosti druge i svih ostalih. Historiografija nacionalne književnosti koja ne polazi od perspektive svjetske književnosti i ne otvara perspektive svjetske književnosti, dakle perspektive čovječanstva, nije dobra historiografija.

I na kraju, još jedna riječ. Ima nešto simbolički značajno u tome što se jugoslovenska katedra mađarske književnosti inaugurirala ove godine u kojoj slavimo tridesetogodišnjicu jugoslovenske komunističke partije. Toj partiji, našoj partiji, svima onima koji su za nju dali život, koji su se za nju borili i koji se za nju bore, zahvaljujemo što se danas ovdje osniava ova katedra i što možemo tražiti sudjelovanje svih njenih sadašnjih i budućih studenata i saradnika za izvršenje tako lijepog zadatka.

Ervin SINKO

* Integralni tekst uvodnog predavanja koje je Ervin Sinko održao 21. oktobra 1959. na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu.

Mišljenja smo da se principijelne postavke iznesene u ovom predavanju koje se odnose na istoriografiju književnosti mogu primijeniti i na neke druge kao i sadašnje historičare i univerzitetske profesore naših, jugoslovenskih književnosti.

Redakcija

Delove teksta štampane kurzivom podvukla — Redakcija.

matija vuković

njegoš

Ervin Sinko